

Realist zemindeki ilk Türk romanı

MUHARREM KAYA

Aşk-ı Memnu'nun yazarı olan Halid Ziya Uşaklıgil, Türk romanının batılılaşmasında çok önemli bir role sahiptir. "Kahramanlarının ibtiras ve duygularını tablül etmeyi, onları muhitleri içinde göstermeyi esas gaye bilerek, sanatkârâne bir üslup ile Türk dilinde hakiki batılı romanı o yarattı." (1) Halid Ziya, ilk romanlarında romantizmin etkisiyle kahramanlarının duygularını, anlatıcının bakış açısıyla ve değerlendirmeleriyle okuyucuya yansıtmıştır. Fakat *Ferdi ve Süreka*'sı adlı romanından başlayarak daha sonraki romanlarında realist ve naturalist akımların etkisiyle gerek olay örgüsünün oluşturulması ve şahısların canlandırılmasında gerçekçi bir tutum takınarak gerekse anlatıcının değerlendirmelerini sınırlandırarak gerçekçi bir yol izlemiştir. (2) Böylelikle Türk romanının da realist bir zemine oturmasını sağlamıştır.

Halid Ziya Uşaklıgil'in romanlarıyla ilgili makale, kitap yazan, araştırmacı, incelemeci ve eleştirmenler onun en iyi romanının *Aşk-ı Memnu* olduğunu belirtmişlerdir. Ahmet Hamdi Tanpınar, bu romanın "sadece realist teknik ve psikoloji itibarıyla bakılırsa, her zaman için mükemmel sayılabilecek bir eser" olduğunu ileri sürer. (2) Türk romanı üzerine bir kitabı yayımlanmış olan Robert P. Finn "Türkçede yazılmış tekniği en kusursuz romandır belki de." diyerek bu romanın önemini vurgular. (4) Selim İleri "Yapısal özellikleri bakımından *Aşk-ı Memnu* modern romancılığımızın en büyük klasığı sayılmalıdır." der. (5) Fethi Naci, Türk romanının gelişim zinciri dikkate alındığında bu romanın kronoloji olarak değil, edebi olarak ilk Türk romanı olduğunu belirtir. (6) Ö. Faruk Huyugüzel, bu roman için "Birkaç farklı bakış açısının bir kurgu dünyası içinde çok başarılı bir şekilde birleştiği ölmez eserlerden birisi" der. (7) Durali Yılmaz ise romanımızın abc'si olarak niteler. (8) Bu romanı sinemaya uyarlayan Halid Refiğ, *Aşk-ı Memnu*'dan "Kadınların sağlam bir biçimde edebiyatımıza girdiği ilk eser" diye bahseder. (9)

Roman şahıslarının çatışması

Türk romanında bu kadar önemli bir yere sahip olan *Aşk-ı Memnu* neyi anlatmaktadır? Romana tematik açıdan bakılınca Bihter'in yasak aşkının, Nihal'in çocukluktan genç kızlığa geçişinin, Adnan Bey'in temsil ettiği, on dokuzuncu yüzyılın sonundaki yüksek sosyetenin yaşayış tarzının, Behlül'ün aşk hayatının anlatıldığı ileri sürülebilir. (10) Bunların hepsi de anlatılmaktadır. Fakat bütün bunları bir araya getirip okutturan roman şahısları arasındaki çatışmalardır. Bu çatışmalar, hem şahıslar arasında hem de şahsın iç dünyasında gerçekleşmektedir. Bu açıdan bakılınca şahısların, romanın olay örgüsündeki rolleri daha anlaşılır hale gelir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, bu romanın "bovarysme ve esthétisme'de mahpus" (11) olduğunu belirtir. Berna Moran da Bihter'in, sebepleri değişik de olsa, sonunun benzerliği itibarıyla Madame Bovary ve Anna Karenina ile benzeştiği üzerinde durur. (12) Bu romandaki Bovarizm etkisi, özellikle olay örgüsü ve şahıs özelliklerinde dikkati çeker. "Bihter, büyük ölçüde Madame Bovary'dir." (13) Bihter'i bu kötü sona, hazırlayan, biraz da, örnek alınan bu romanlardır.

Aşk-ı Memnu için, "Bir tür yeniden doğuşla, cennet bahçesine ya da altın çağa dönüşle sonuçlanıyor" (14) diyen Berna Moran, Nihal'in romanın başındaki

ve sonundaki durumuna dikkati çekerek onun pek çok şey yaşayarak öğünlüştüğü ve romanın bu yönüyle bir Bildungsroman olduğunu belirtir. *Aşk-ı Memnu* romanı, Nihal merkez alındığında bu mitolojik kalıba uyar ama bu roman sadece Nihal'in romanı değildir. Bu romanda en başat unsur, yine Berna Moran'ın deyişiyle trajik bir kahraman olan Bihter'dir. Ayrıca Bildungsroman'ın sonunda kahramanın ulaştığı bir üst seviye vardır, fakat bu romanın sonunda görürüz ki Nihal yine babasına bağımlı bir genç kızdır, yani geriye dönmüştür.

Sevgi tatminsizliği

Aşk-ı Memnu romanı, özellikle romanı, özellikle kahramanlarının rus tahlilleriyle bir psikolojik roman özelliği göstermektedir. Romana bu gözle bakıldığında kahramanlar arası bağlantılar ve çatışma sebepleri de ortaya çıkmaktadır. Nihal'le Bihter'i karşı karşıya getiren sebep ikisinde de çok yoğun olan sevgi tatminsizliğidir. İkisi de sahip olarak tatmin olmayı denerler. Bihter, Adnan Bey'in zenginliğine sahip olur ama duygusal ve cinsel tatminsizlik, evin tek hâkimi olmasını da anlamsız kılar. Bihter, Behlül'ü sevdiği için onu kendisine bağlamak, hayatına hâkim olmak ister, fakat uçarı bir kişiliği olan Behlül ondan kaçar. Nihal'in sevdiği babasına ve evine hükmeden Bihter, onunla olan çatışmasından galip çıkmıştır ama kendi tatmin edilemeyen duyguları

na yenilmiştir. Nihal de babasını önce kaybeder sonra kavuşur, fakat sevebileceği ve sevebileceği bir erkeği, Behlül'ü kaybederek. Aynı şekilde onu seven Beşir de karşılık beklemeden seven, koruyan bir âşıktır, fakat o da bu aşkın kurbanı olur, vermeden ölür.

Romandaki şahıslar arasındaki çatışmalar, olay örgüsü içinde özellikle üç noktada düğümlenmektedir. Birincisini Bihter'in annesine benzeleme mücaadesinde başarıya ulaşip ulaşamayacağı; ikincisini Bihter'le Behlül'ün ilişkilerinin nasıl sonuçlanacağı; üçüncüsünü ise Nihal'le Behlül'ün evlenip evlenemeyecekleri oluşturur. Bu düğümler de Bihter'in annesi gibi anılmaktansa ölmeyi tercih etmesi, bu anlamda ona benzememesi, Nihal'le Behlül'ün evlenememesi ve Behlül'ün kaçması ile çözülür. (15)

Dans figürleri

Bihter'in ve Nihal'in başından geçenlerin, romanda iki ayrı olay örgüsü oluşturur gibi görünmesine rağmen bu iki şahsın ortak bir noktada çatışmaları bunları bir bütünlük hâlinde görmemizi sağlar. Olay örgüsünde işlevi olmayan şahısların yer almaması ve şahısların arasında birbirine bağlı ilişkiler ağı yüzünden, roman, Tanpınar'ın deyişiyle bir satranç oyununa benzer. (16) Berna Moran, bu romanın yapısını dans figürlerine benzetir. Nihal ve Adnan Bey'in yakınlık, bir ara uzaklaşmaları sonra tekrar yakınlaşmaları, Bihter ve Behlül ile Nihal ve Behlül'ün önce ayrıken, bir ara birleşmeleri sonra tamamen ayrılmaları dansı andıran biçimsel kalıpları oluşturur. (17)

Aşk-ı Memnu romanı gerek olay örgüsünün kuruluşundaki ustalık, gerekse şahısları tahlil, eşyayı, tabiatı tasvir etmekteki başarısı (18) onu yüz yıl sonra bile okunabilen bir roman hâline getirmiştir. Roman kahramanları her ne kadar Türk toplumundan uzak, evrensel, genel bir insan özelliği gösterse de Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde Ha-

lide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yazdığı romanlardaki şahıslar, kendi toplumumuzun insanını bir roman kahramanı haline getirmiştir. Sosyal hayattan uzak olmaları biraz da devrin şartları gereği zorunluydu; bunu da görmek gerekir. Servet-i Fünûn edebiyatının zor anlaşılabilir kelimeleri, tamlamaları, imgelemleri bu romanda da etkisini hissettirir, fakat değişen edebiyat ve dil anlayışını gören Halid Ziya, kendi eserlerinin dilini daha anlaşılır bir şekilde sadeleştirerek, *Aşk-ı Memnu* romanının uzun bir süre daha okunmasını sağlamıştır. ■

(1) Mehmet Kaplan, "Halid Ziya Uşaklıgil", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergâh Yay., İstanbul, 1987, s. 172.

(2) Olcay Önertoy, *Halid Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s. 194-195.

(3) Ahmet Hamdi Tanpınar, "Türk Edebiyatında Cereyanlar", *Edebiyat üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yay., 3. baskı, İstanbul, 1992, s. 119.

(4) Robert P. Finn, *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)*, çev. Tomris Uyar, Bilgi Yay., İstanbul 1984, s. 176.

(5) Selim İleri, *Aşk-ı Memnu ya da Uzun Bir Kışın Siyah Günleri*, B/F/S Yay., İstanbul, 1985, s. 11.

(6) Fethi Naci, *60 Türk Romanı*, Oğlak Yay., İstanbul, 1998, s. 33.

(7) Ö. Faruk Huyugüzel, "Halid Ziya ve Roman Sanatı", *Türk Dili*, sayı: 529, Ocak 1996, s. 162.

(8) Durali Yılmaz, "Aşk-ı Memnu Romanımızın Abc'sidir", *Hürriyet Gösteri*, sayı: 223, Kasım 2000, s. 24.

(9) "Aşk-ı Memnu Uyarlamaları", *Hürriyet Gösteri*, sayı: 223, Kasım 2000, s. 25-26.

(10) Şerif Aktaş, "Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Tema", *Türk Dili*, sayı: 529, Ocak 1996, s. 111.

(11) Tanpınar, "Türk Edebiyatında Cereyanlar", a.g.e., s. 119.

(12) Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yay., 2. baskı, İstanbul, 1987, s. 96.

(13) Rahim Tarım, "Servet-i Fünûn Romanı ve Bovarizm", *Est&Non*, sayı: 7, Şubat-Nisan 2001, s. 84.

(14) Moran, a.g.e., s. 102.

(15) Önertoy, a.g.e., s. 101.

(16) Tanpınar, "Halid Ziya Uşaklıgil" a.g.e., s. 280.

(17) Moran, a.g.e., s. 103-105.

(18) Abdullah Uçman, "Aşk-ı Memnu Tahlil ve Tasvirleri Nedeniyle Önemlidir", *Hürriyet Gösteri*, sayı: 223, Kasım 2000, s. 19.

